

Kızılırmak

AYLIK KÜLTÜR-SANAT VE EDEBİYAT DERGİSİ

Sahibi ve Yazı İşleri Sorumlusu
Mehmet Ercan İLTER

YAYIN KURULU
Şeref BOYRAZ
Cengiz ZERMAN
Mehmet Ercan İLTER

Teknik Sorumlu
(Dizgi - Mizanpa)
Cengiz ZERMAN
Ali AKTAŞ
Şeref BOYRAZ

TEMSİLCİLİKLER

ANKARA: 1- Halim GÖKÇE
Ankara Üni. Dil Tarih ve Coğ. Fak.
TDE. Bölümü
2- Selim GÜRLEVİK
Gazi Üni. Müh. Fak. Mak. Müh. Bölümü
ERZURUM: Taran KARATAŞ
Atatürk Üni. Zorunlu Dersler Koor.
TRABZON: Ali AKAR
Karadeniz Teknik Üni. Fatih Eğ. Fak.
TDE. Bölümü Arş. Görevlisi
KAYSERİ: Kaya ÇETİN
Erciyes Üni. İlahiyat Fak.
KONYA: Ufuk D. AŞCI
Selçuk Üni. Fen-Ed. Fak. TDE. Böl.
VAN: Seyfettin KURTCU
Yüzüncü Yıl Üni. Fen-Ed. Fak. TDE. Böl.

FIYATI
5.000.- TL.
YILLIK ABONE
60.000.- TL.
(Öğrenciye 50.000.- TL.)
YURTDIŞI YILLIK ABONE
DM 30
\$ 20
Posta Çeki Hesap No:
(Mehmet Ercan İLTER adına)
7 2 0 - 8 6 1

IDARE YERİMİZ
Sirer Cad. Çamşimşek Apt. No: 99
Kat: 1 No: 1
(İlhan Eczanesi Üstü)
Tel: 21 68 69
SIVAS

YAZISMA ADRESİMİZ
Mehmet Ercan İLTER
P.K. 15 SIVAS

Dizgi: Kızılırmak Masaüstü Yay.
Baskı: DOĞAN MATBAACILIK

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA</u>
* Yüregimizdeki Dağ Yahut Karabağ Nâhid Hakkı PUSAT	2
* Bulut Karaçorlu Sehend Doğan ERDİNÇ	3
* Kurganım (Şiir) Metin BOŞNAK	5
* Şeb-i Yeldâ Yalnızlığı Ahmet TETİK	6
* Sofuzâdenin-Biri Münacat Diğeri Medhiyye Hz. Ali ve Hz. Hüseyin İçin Yazdığı Bilinmeyen İki Manzumesi Doç. Dr. Abdulkerim ABDULKADİROĞLU	8
* Milli Muhtarip Olarak Mehmet AKİF Nâzım H. POLAT	10
* Tuhaf Bir Akrep Şeref BOYRAZ	13
* Kardelenler (Şiir) Ahmet CANIKLIOĞLU	14
* Ahmed Raşid'in Çiçekli Bir Bahariyyesi Üzerine Yrd. Doç. Dr. Mehmet ARSLAN	15
* "Güneşin İntiharı" M. Ercan İLTER	18
* Muştı Yağmuru (Şiir) Elif ŞEDÂ	19
* Rektör Muvaffak AKMAN'la Dil ve Edebiyat Üzerine Mülakat Cengiz ZERMAN	20
* Şeyh Galib'den Bir Meyhana Mazmunu Ahmet ÇOBAN	22
* Ben (Şiir) Sefil Selimi	25
* M. Mesut Hocaoğlu ve Şiirleri Müjgan ÜÇER	26
* Yeni Türk Dünyasında Alfabe Meselesi Üzerine Ali AKAR	29
* Akşamın Hüzün Saatleri Emel AÇIKGÖZ	32
* Kültür Bahçesinden... Seniha YALÇIN	34

YENİ TÜRK DÜNYASINDA ALFABE MESELESİ ÜZERİNE

Ali AKAR

YETMİŞ YILLIK FOTOĞRAF

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra meydana gelen yeni yapılanma Türk dünyası açısından çok önemli sosyal ve kültürel sonuçlar hazırlanmıştır. Bütün dünyanın dikkatini üzerine çeken bu gelişme, Türkiye'ye de yetmiş yıldır "buluşamadığı" kardeşleriyle birlik fırsatını doğurmuştur. Nitekim bu cumhuriyetlerin devlet başkanlarının Türkiye ziyaretlerinde ana tem hep "hasret" olmuş, diğer konular bu çerçevede ele alınmıştır.

Bu itibarla Avrasya'nın kuzeyinde oluşacak büyük Türk kültür kuşağı, Türklerin ma'kus tarihi ve talihini değiştireceğe benzer.

ALFABEDEN KÜLTÜRE

Bu siyasi ve kültürel tablo Türk dünyasının geleceği açısından ümit verici olmakla birlikte, şu anda birliği engelleyen çeşitli sosyal ve ekonomik problemler bulunmaktadır. Bunların başında da haberleşmeye (yazılı) mani olan alfabe farklılıkları geliyor.

Burada Türklerin alfabe tarihlerine kısaca göz atmak, günümüzdeki alfabe meselesine sağlıklı yaklaşmak için gereklidir.

Türk dünyasında çeşitli dil, din ve kültürlerin etkisiyle değişik alfabeler kullanılmıştır. Bunlar kronolojik sırayla ; Orhun Yenisey, Tibet, Çin, İbrani, Sogd, Brahmi, Nasturi-Süryani, Mani, Uygur, Peçenek, Arap, Pasa-Pa, Yunan, Ermeni, Latin-Slav, Slav (Kiril) ve Latin asıllı alfabelerdir. (1) Bu alfabelerden Orhun Yenisey, Uygur, Arap, Latin ve Kiril, Türkler arasında uzun süre yaygın olarak kullanılmış, diğerleri ise ancak birkaç Türkçe eserde görülmüştür.

Günümüz Türk dünyasında alfabe bakımından birlikten söz edilemez. Değişik siyasi ve coğrafi bölgelerde yaşayan farklı Türk uyrukları

ayrı ayrı alfabelerle birbirlerinden habersiz olarak yaşamaktalar. Sovyet Rusya'daki son gelişmelerden sonra durumun vehameti bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmış, Türk aydınlarının gündemine alfabe meselesini sokmuştur.

Siyasi ve coğrafi farklılık, bugünkü Türk dünyasında üç ayrı alfabeyi kullanmayı doğurmuştur. Latin alfabesi 1928'den beri T.C.'nin resmî alfabesidir. Aynı alfabe KKTC ile Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'daki Türklerin - yaklaşık 60 milyonluk bir kitlenin- yazı sistemidir. (2) Kiril alfabesi dağılan Sovyetler Birliği şemsiyesindeki Türklerce kullanılmaktadır. 1937'den sonra Türk asıllı bütün uyruklar bu alfabeyi kullanmaya başlamışlardır. Azeri, Gagauz, Türkmen, Özbek, Uygur, Kırım, Kazan, Başkır, Nogay, Karayay-Malkar, Kumul, Karakalpak, Kazak, Kırgız, Altay, Tuva, Abakan (Hakas), Çuvaş ve Yakut Türkçeleri için ayrı ayrı alfabeler hazırlanmıştır. (3) Doğu Türkistan'daki Uygur ve Kazaklar ile Güney Azerbaycan, Irak ve Suriye Türkleride Arap alfabesini kullanmaktadırlar.

Yukarıdaki tablo uzun bir tarihi geçmiş ol-mayan, yaklaşık bir asırlık siyasi kopukluğun neticesinde ortaya çıkmıştır. Esasen Türk uyrukları arasında dil ve kültür farklılıkları eskiden beri süregelen ayrı coğrafyalarda yerleşmenin doğurduğu bir sonuçtur. Fakat özellikle 1917 Ekim ihtilalinden sonra kademe kademe Türk coğrafyasına hakim olan Rusya, sadece siyasi ve askeri hakimiyetle yetinmemiş, Türkler arasındaki kültür birliğini bozmak için alfabeyi politik bir araç olarak kullanmıştır. Bugünkü paramparça kültür hayatından ve alfabe problemlerinden 70 yıllık bu rejim sorumludur.

Dünya ile kaynaşmak isteyen Türk devletleri birer birer Latin alfabesine geçme yoluna gir-

diler. Azerbaycan Ocak 1992'de 32 harften oluşan Latin asıllı alfabeği parlamentosunda kabul etti. (4) Diğer Türk Cumhuriyetleri ise hazırlıkları tamamlamak üzeredir.

"HARFTEN DUVAR"

Yeni kurulan Türk cumhuriyetleri arasındaki kültürel kopukluğun en önde gelen sebebi, rejimin ideolojik amaçlı olarak, her uyruk için ihdas ettiği farklı alfabelerdir. Bu suretle Türkler arasındaki müşterek değerler gitgide unutulmuş, -köklü olmasa da- değişik mahalli kültürler genel milli kültürün yerini almaya başlamıştır. Alfabeyle başlayan bu farklılaştırma genel olarak bütün alanlara yayılmıştır. Hatta Rus literatüründe bu topluluklara "Türk dilinde konuşan halklar" denilerek Türklüklerinden çok, Türk diliyle konuşmaları ön plana çıkarılmış, ortak değerlerin aynı dili konuşmaktan ileriye gitmediği, tezi benimsetilmeye çalışılmıştır. (5) Bugün Özbek, Kırgız, Kazak, ... gibi Türk uyrukları kendilerine "giydirilen" bu kimlikleri yavaş yavaş kabullenmişler, müstakil bir Türk kimliğinin ise sadece Anadolu'da yaşayan T.C. vatandaşlarının taşıdığına inanmışlardır. Harflerle başlayan boyları "milletleştirme" süreci, 1960'lardan itibaren halk üzerindeki etkisini kaybetmiştir. Folklor araştırmalarıyla birlikte Orta Asya kültür birliği tezi revaç bulmuştur. Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un roman ve hikayeleri Orta Asya'nın müşterek tarihi/kültürel değerleri üzerine bina edilmiştir. (6) Yine bu noktada, Manas, Dede Korkut, Ali Şîr Nevaî, Molla Nasreddin (Nasreddin Hoca), Ahmed Yesevi gibi tarihî ve edebî simaların bütün bu halklarca bilindiğini söyleyelim.

Türkistan Cumhuriyetleri arasındaki dil birliğini bozan alfabe farklılığı yanında lehçe ayrılıkları da vardır. Bu farklılıklar gramatikal bütünlükten çok, bazı fonetik ayrıntılara dayanmaktadır. Bilindiği üzere dilde esas olan sentaks (söz dizimi), fiil çekimi, ek-kök münasebetleridir. Bu itibarla Kırgız Türkçesi ile Kazak Türkçesi yahut Özbek Türkçesi arasındaki ayrılıklar dilin genel bünyesinde olması gereken tabii lehçe farklılıklarıdır. Kaldı ki bu gibi ayrılıklar aynı lehçe içinde bile görülmektedir. Sözüünü ettiğimiz bu fonetik

ayrılıklar derinleştirilerek lehçeler arasındaki ortak yönlerin azaltılması için çalışılmıştır. Sovyet Rusya'daki Türk dili çalışmalarının büyük çoğunluğunu ağızların oluşturması bu bakımdan çok anlamlıdır. Diğer taraftan tarihî/tasviri gramer çalışmaları güdük bırakılmıştır. (7) Bütün ve genel Türkçe gerçeği geri plana atılarak, lehçeler ve ağızlar "dil"leştirilmeye çalışılmıştır.

Bu Türk ağız ve lehçelerine yakından bakıldığında farklılığın ancak fonetik sahada bazı değişimlerden ibaret olduğu görülmektedir. Burada, özellikle yeni kurulan devletlerin Türkçelerine çok genel biçimde bakarak, aradaki farkları göstermeye çalıştık. Şüphesiz ne zaman, ne de bu yazının kapsamı bu konuyu ayrıntılı olarak incelemeye yetmez. Bu bakımdan yeni Cumhuriyetlerin alfabelerindeki harf sayısını, genel özelliklerini belirtmekle yetineceğiz.

Kırgız Türkçesinde 8 ünlü, 20 ünsüz, 6 da çift ses olmak üzere 34 harf kullanılmaktadır. Bunlarda çift sesi karşılayan E (ye), Ę (yo), ı (ts), ı (şç), (yu), Я (ya) sesleri Türkçenin fonetik yapısının dışındadır. (8) Bu, daha çok Slav dilleri için geçerlidir. Dolayısıyla, diğer lehçelerde de yer alan bu harfler, gramatikal bir gereklilikten çok, ideolojik amaca yöneliktir. Kırgız Türkçesinde en belirgin ses değişmesi, ilk sesteki y-'nin c'ye dönüşmesidir (y- c-): yol > col, yıldız > cılduz, yaz > caz- ... Yine kelime içinde -c-'nin -j-'ye değiştiği görülmektedir (-c- -j-): acel (ecel) > ajal (9).

Kazak Türkçesinin 9 ünlü, 26 ünsüz ve 6 da birleşik ses olmak üzere 41 harfli bir alfabeti vardır. Birleşik seslerin durumu yukarıda sözünü ettiğimiz gibi Türk dilinin ses yapısına yabancıdır. Bu lehçede de ilk göze çarpan özellik -Kırgızca'da olduğu gibi -y- c değişmesidir: yatır- > cadır-, yayan > cayan, yel > cel... Yine ç > ş, ş > s seslerinde sızıcılığa eğilimleri görülmektedir: aç > aş, kış > kıs... (10)

Özbek Türkçesinin ses varlığı 33 harfle gösterilmektedir. Bunların 6'sı ünlü, 24'ü ünsüz ve 3'ü de birleşik sesleri karşılamaktadır. Özbekçe'de 9 ünlü ses bulunmakla birlikte bunlardan *ii*, *üü*, *oö* aynı işaretlerle gösterilmek suretiyle bu sayı -dil'in iç bünyesine aykırı- olarak azaltılmıştır. Bu yüz-

den Özbek imlâsı bugün çok karışık bir hal almıştır. Özbek Türkçesinde ince *a* (*â*) ve kapalı *e* (*ê*) sesleri yaygın biçimde yaşamaktadır. *i* sesi kalınlaşarak *ı*'ya yaklaşmıştır. Fiil çekiminde 1. şahıs eki yerine aynı kişinin zamiri kullanılmaktadır: *işçi men (işçiyim)* ⁽¹¹⁾.

Türkmen Türkçesi 36 harfle gösterilen bir alfabeye sahiptir. Bunun 9'u ünlü, 23'ü ünsüz ve 4'ü de birleşik sesi karşılamaktadır. Bu lehçenin en önemli özelliği ünlülerin uzatılmasıdır. Türkçedeki seslerin hepsi normal uzunlukta olduğuna göre, bu uzamanın sebebi olarak dildeki Arapça ve Farsça kelimelerin etkisini düşünebiliriz. Kapalı *e* (*ê*) ile uzun *i* karışmıştır: *gice*. Yuvarlak ünlü sonunda dudaksız ünsüz türemesi görülmektedir: *arzu* > *arzuu*. Bazı hallerde *v* > *y* değişimi söz konusu olmaktadır: *öv* (*ev*) > *öy*, *sev* > *söy* ⁽¹²⁾.

Yukarıdaki genel özellikler detaylara inilerek çoğaltılabilir. Fakat unutmamak gerekir ki lehçeler arasındaki farklılıklar bir dilin bütünlüğünü zedelemeyiz. Ne var ki aynı dili konuşan insanların, haberleşme teknolojisinin bu kadar ilerlediği çağımızda birbirini anlayamaması kabul edilemez bir durumdur. Bunun için lehçeler arasındaki farkları asgariye indirerek ortak bir dile sahip olmak gerekir. Bu, dili zenginleştirecektir ve o dili konuşan insanların birliği için de elzemdir. Türkçenin ses varlığına uygun bir ortak alfabe, Türk dünyasının kurması gereken en büyük köprüdür.

ADALAR DENİZİNDEN ALTAYLAR ÖTESİNE

TRT televizyonu "Avrasya" kanalıyla yeni kurulan Türk cumhuriyetlerine yönelik yayınlara henüz başladı. İletişim imkanlarının dile ve kültüre kazandıracağı bir çok faydayı şimdiden görmek mümkün. Türkler arasındaki dil birliğinin sağlanmasına en az alfabe kadar hizmet edeceğine inandığımız bu yayınlarda dil açısından dikkat edilmesi gereken hususları şöyle sıralayabiliriz:

a) Lehçeler arasında birliğin sağlanması ana hedef olmalıdır. Bu amaçla her lehçede ortak dil özellikleri ön plana çıkarılmalıdır.

b) Bütün Türk lehçelerinde ortaklaşa kullanılan kelime ve terimler yaygınlaştırılmalıdır. Ortak dilin zenginleştirilmesi için kelime alış-verişi yapılmalıdır.

c) Lehçeler üzeri bir ana (yahut standart) Türkçe için, Türkçenin en gelişmiş lehçesi olan İstanbul Türkçesi -özellikle- bilim diline esas teşkil etmelidir.

ç) Yayın dili İstanbul Türkçesi olmakla birlikte, çeşitli lehçelerde hazırlanmış yayınların -sadece o cumhuriyette gösterilmesi lazımdır. Böylece kendi lehçelerinden kopmayarak, tedricen İstanbul Türkçesini de öğrenmelerine imkan verilmiş olacaktır.

d) Lehçelerin dil şeklinde nitelendirilmesi yanlışlığından vazgeçilerek topluluk adlarının önüne "*Türk*" ve "*Türkçe*" kelimeleri getirilmelidir. (Özbek Türkü, Özbek Türkçesi gibi)

- 1) Rekin ERTEM, *Elifbe'den Alfabe'ye*, Dergah yay. İst. 1991. s. 55-77.
- 2) Bu alfabe 60 milyon Türkiye Türkleri başta olmak üzere Bulgaristan'da 1 milyon, Yugoslavya'da 200 bin, Yunanistan'da 150 bin, Romanya'da 150 bin, KKTC'de 150 bin Türk tarafından kullanılmaktadır. Nadir DEVLET, *Çağdaş Türk Dünyası*, Marmara Üni. Yay. İst. 1990. s. 287-289.
- 3) A. Bican ERCİLÂSUN, *Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri* Kültür Bak. Yay. Ankara 1989, s. XIII.
- 4) *Türk Kültürü* TKAE, sayı 346, s. 1, Şubat 1992 Ankara
- 5) Nadir DEVLET, *Çağdaş Türk Dünyası*, Marmara Üni. Yay. İst. 1989, s. 1.
- 6) C. Aytmatov'un roman ve hikayelerinde Ortaasya kültür birliği üzerinde sıkça durulmuştur. Özellikle *Gün Uzar Yüz Yıl Olur* romanında öğretmen Abutalip Kuttıbayev, Manas Destanı'nın sadece Kırgızlara değil, bütün Türkçe konuşan topluluklara aitliğini söyler.
- 7) A. Bican ERCİLÂSUN, *Türk Dünyasında Alfabe, İmlâ, Yazı Dili*, Türk Kültürü, sayı 332, Aralık 1990, s. 4.
- 8) Bu çift sesler Orhun Türkçesindeki ok/uk, ko/ku (↓), ök/ük, kō/kū (R), ık/kı (Q), iç/çi (H), lt (M), nç (Z), nt (G), ng (N), ny (B) seslerine hiç benzememektedir.
- 9) *Kırgız Sözlüğü*, K.K. YUDAHİN (Ter. Abdullah TAYMAS) I-II. TDK Yay. Ank. 1988
- 10) *Kazak Türkçesinin Sözlüğü*, TDAV İst. 1984.
- 11) Türk Dili ve Ed. Ans. "Özbekçe" maddesi. Dergah Yay., İst. 1990, c. 7, s. 199-200.
- 12) Meydan-Laurre "Türkmence" maddesi.